

РОЗДІЛ VI. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 372.218

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-1-48>

ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Соколовська О. С.*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
вул. Нікольська, 24, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0003-0193-7316
kaplunova09@ukr.net***Ключові слова:***інтелектуальна, особистісна,
емоційна готовність,
предметно-практична
компетентність, трудове
виховання.*

У статті розкривається значення, завдання, зміст, методи трудового виховання дітей старшого дошкільного віку, принципи організації елементарної трудової діяльності дітей, схарактеризовано основні види дитячої праці, виховання особистості і створення умов для її повноцінного зростання. Розглянуто прийоми роботи в процесі реалізації різних видів елементарної трудової діяльності дошкільника: господарсько-побутова праця, самообслуговування, праця в природі, художня праця. Обґрунтовано ефективність технології підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи, що передбачає наявність наукового розуміння структури змістового наповнення компонентів готовності. Виділено основні її сфери, а саме фізичну, інтелектуальну, особистісну, емоційну готовність. Обґрунтовано необхідність використання в організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти різних засобів, форм і методів роботи, зміни видів діяльності, що стимулюють предметно-практичну компетенцію дитини. Визначено педагогічні умови виховання працьовитості дітей старшого дошкільного віку в процесі підготовки до навчання в школі. Наявність у дитини попередньо засвоєних знань, трудових навичок і вмінь, необхідних для виконання практичних завдань, розглядається як важлива умова формування трудових умінь. Розглянуто особливості організації процесу навчання в початковій школі. Виховання працьовитості не має бути однотипним для всіх дітей. Виховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, можна досягти успіху в залученні дітей до праці. Праця в житті людини є джерелом матеріальної й духовної культури, умовою правильного фізичного, розумового та морального розвитку. Сформовані в закладі дошкільної освіти трудові навички й уміння сприяють відповідальному ставленню дітей до результатів людської праці, розумінню та зв'язку із життєвими потребами. Готовність дитини до шкільного навчання – складне багатоконпонентне утворення, і всі його складники взаємопов'язані й взаємозумовлені. Провідною в структурі готовності дітей до школи є працьовитість, саме працьовитість забезпечує успішне навчання в школі.

EDUCATION OF WORK OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN IN THE PROCESS OF PREPARATION FOR SCHOOLING

Sokolovska O. S.

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Preschool Education
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University
Nikolska str., 24, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0193-7316
kaplunova09@ukr.net*

Key words:

*intellectual, personal, emotional
readiness, subject-practical
competence, labor education.*

The article reveals the meaning, tasks, content, methods of work education of senior preschool children, the principles of elementary work activities of children organization, describes the main types of child labor. Education of an individual and creation of the conditions for his or her full growth. Methods of work in the process of realization of different types of elementary work activities of a preschooler are considered, namely, household work, self-service, work in nature, artistic work. The effectiveness of the preparation technology of senior preschool children for school is substantiated, which presupposes the existence of a scientific understanding of the structure of the readiness components content. Its main areas are identified, that is physical, intellectual, personal, emotional readiness. The necessity of using various means, forms and methods of work in the organization of the educational process in the preschool education institution, changes of the types of activity that stimulate the subject-practical competence of the child is substantiated. The pedagogical conditions of education of work of senior preschool age children in the course of preparation for schooling are defined. The availability of the child's previously acquired knowledge, work skills and abilities necessary to perform practical tasks is considered an important condition for the formation of work skills. Peculiarities of the learning process organization in primary school are considered. The education of work should not be the same type for all children. By educating the individual characteristics of each child, you can succeed in involving children in work. Work in human life is a source of material and spiritual culture, a condition for proper physical, mental and moral development. The work skills and abilities developed in the preschool institution contribute to the responsible attitude of children to the results of human labor, understanding and connection with the needs of life. A child's readiness for school is a complex multi-component education and all its components are interconnected and interdependent. The leading one in the structure of children's readiness for school is work, it is work that provides successful schooling.

Постановка проблеми. Державна політика щодо розвитку особистості та створення умов для її повноцінного зростання відображена в Законі України «Про освіту», зокрема вказано, що мета системи освіти полягає у вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства. Як бачимо, однією з умов повноцінного життя людини, яка представлена в документі, є здатність працювати. Важливим є той факт, що вміння працювати починає формуватися з дошкільного дитинства.

Зміни, що відбуваються в системі дошкільної освіти, відображено у відповідних законодавчих документах – Законах України «Про дошкільну освіту» (2017), «Про охорону дитинства», Базовому компоненті дошкільної освіти. Вони визначають основні тенденції розвитку дошкільної освіти, відповідність змін, що відбуваються, світовим тенденціям; розкривають організаційно-змістові характеристики оновлення дошкільної освіти на сучасному етапі, окреслюють наявні проблеми та шляхи їх розв'язання, визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості й вихованості дитини 6–7 років, набуття

дитиною трудових компетенцій перед вступом до школи. Указані зміни в системі дошкільної освіти спонукають до необхідності реформування та модернізації змісту навчання й виховання дітей у закладах дошкільної освіти.

Трудове виховання дошкільників є одним із важливих напрямів виховного процесу, спрямованого не тільки на отримання первинних трудових компетенцій, а й духовне збагачення особистості, формування необхідних якостей, поведінки в соціумі.

Майбутнє України багато в чому буде залежати від того, які особистісні якості матимуть її громадяни, чи будуть вони здатні творчо й ефективно працювати, примножувати національні цінності.

Мета статті – проаналізувати зміст та основні напрями організації трудової готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі в умовах дошкільних закладів на основі емпіричного дослідження, проведеного в закладах дошкільної освіти на Миколаївщині.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку суспільства (з'являються нові види праці, змінюються підходи до організації трудових процесів, зникають непродуктивні види праці, зростає технічна забезпеченість господарсько-побутової праці, спостерігається відчутна різниця між трудовою зайнятістю мешканців мегаполісів і невеликих міст і сіл) проблеми організації трудового виховання набувають нової актуальності, що позначається на необхідності пошуку нових підходів до вирішення змістового та методичного аспектів трудового виховання в закладах дошкільної освіти. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, соціально-моральний розвиток дітей дошкільного віку визнається пріоритетним напрямом виховання на сучасному етапі розвитку освіти й забезпечує готовність до навчання в школі [1]. Трудове виховання є невід'ємним складником розвитку, навчання й виховання дитини дошкільного віку. Сучасні програми виховання, навчання та розвитку окреслюють коло компетентностей, які є домірними для дітей на всіх етапах їхнього життя. Зокрема, програма «Оберіг» (2014), починаючи з пренатального періоду до початку дошкільного віку, зосереджує увагу на необхідності виховання самостійності дитини, налагодження стосунків у спільній діяльності з дорослим, формування основ рукоділля в художній праці (аплікація, ліплення, малювання), що є підґрунтям розвитку майбутніх трудових умінь [9]. Програма «Впевнений старт» (2019) для дітей старшого дошкільного віку містить розділ «Господарсько-побутова діяльність» (у попередній редакції – «Трудова діяльність»). Особливостями програми, яка розглядається, є її спрямованість на

інтегрування трудової з іншими видами діяльності та сферами життя дитини. Вагомого значення в ній надається ціннісному аспекту виховання позитивних рис характеру дитини як у власній, так і колективній діяльності. Результатом роботи за програмою визначено набуття дітьми дошкільного віку життєвих компетентностей шляхом організації специфічно дитячих видів діяльності [6]. У програмі «Дитина в дошкільні роки» (2017) завдання трудового виховання винесено в освітню лінію «Дитина у світі культури» – розділ «Ознайомлення з предметним світом» підрозділ «Рукотворний світ: практична діяльність». У підрозділі висвітлено зміст роботи з трудового виховання, розділений за видами трудової діяльності (праця дорослих, праця дітей, самообслуговування, господарсько-побутова, праця в природі, ручна праця). Більш широко подано зміст трудової діяльності дорослих, що розкриває взаємозв'язки в суспільному житті людей [3]. У програмі «Українське дошкілля» (2017) уже з раннього віку пропонуються завдання з формування в дітей елементів самообслуговування. Зміст трудового виховання дітей молодшої групи вміщений у підрозділі «Предметно-практична діяльність», у середній і старшій групах виокремлюється робота з формування основ економічної культури [8]. Як і в інших програмах, окремо винесені завдання з художньої діяльності. У програмі «Я у світі» (2019) пропонується реалізовувати елементи трудового виховання – починаючи з дітей третього року життя, відповідні завдання вміщено в різних розділах програми, для дітей старшого дошкільного віку чітко конкретизовано освітні завдання із цього напрямку, вміщені в розділі «Трудова діяльність». У ньому подається обсяг знань і вмінь, передбачені для засвоєння дітьми дошкільного віку в процесі трудової діяльності. Основну увагу зосереджено на власне трудовій діяльності дитини (для себе та спільно з іншими дітьми). Важливою визначається мотивація як моральний складник трудової діяльності. В освітній програмі для дітей віком від 2 до 7 років «Дитина» (2017) завдання та зміст із трудового виховання пропонуються в освітній лінії «Дитина в соціумі», спрямованій на ознайомлення дітей із працею дорослих, формування в них основ економічної культури [4]. У сучасних програмах трудове виховання розглядається крізь призму діяльнісного підходу та розкривається в контексті завдань до різних розділів. Результатом роботи за запропонованими програмами є формування в дітей трудових навичок, системи елементарних знань про професії та трудові дії дорослих, виховання культури праці. Для розглянутих програм характерним є врахування індивідуальних можливостей дитини. Отже, у всіх розглянутих програмах трудове виховання

визначається необхідним компонентом дошкільної освіти. Виховання інтересу до праці дорослих, поваги до людей, ціннісного становлення до результатів їхньої праці в усіх видах діяльності й прищеплення елементарних трудових навичок є необхідною умовою підготовки дітей до життя в суспільстві, що відіграє важливу роль у забезпеченні розумового та фізичного, емоційного, вольового розвитку, які знайдуть утілення під час навчання в школі.

Зокрема, у документах зазначається, що сучасний дошкільник «має бути обізнаним із працею дорослих, виявляти зацікавленість і увагу до професій дорослих, брати участь у спільній праці з дорослими, дітьми; творчо проявляти себе в самостійній предметно-практичній діяльності», що становить основу предметно-практичної компетенції дитини [1, с. 13]. Саме тому О. Долинна, О. Низковська наголошують, що дотримання вимог БКДО передбачає більш глибокий і детальний аналіз питання організації трудового виховання дітей дошкільного віку відповідно до сучасних умов розвитку та наукових підходів. Учені відмічають, що поставлені завдання спрямовують педагогів і батьків на пошук засобів, ефективних освітніх дій, особливостей використання предметно-практичної діяльності в трудовій готовності старших дошкільників під час підготовки до шкільного навчання. Так, З. Борисова, аналізуючи психолого-педагогічні аспекти трудового виховання в дошкільному віці, підкреслює його різноплановий вплив на особистість дошкільника: «... впливає на розвиток розумових здібностей дитини, на формування моральних якостей, естетичних почуттів та сприяє фізичному розвитку» [2, с. 11]. Саме на моральній вихованості старших дошкільників акцентує увагу Т. Маркова, коли говорить про необхідність формування в дітей «морально-етичних орієнтирів, працьовитості, усвідомлення значущості праці» [7, с. 6]. Як бачимо, працьовитість розглядається як одна з найбільш важливих якостей особистості старшого дошкільника, а її формування стає першочерговим завданням для педагогів. У цьому контексті важливим стає розуміння сутності працьовитості та її структури. У дослідженні Т. Єськової уточнено компоненти працьовитості: позитивне ставлення до праці; розуміння її соціальної значущості; наявність необхідних знань про працю та сформовані елементарні трудові вміння й навички; інтерес до праці дорослих і повага до неї; готовність до виконання посиленої трудової діяльності; прагнення довести розпочату роботу до логічного завершення, до отримання кінцевого результату [5, с. 16].

Проте сьогодні відсутні цілісні дослідження організації дитячої праці, це питання майже не

висвітлюється в періодичних виданнях. Не видаються методичні посібники. Загальний аналіз досліджень, публікацій науковців і практиків свідчить про низький рівень уваги до проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку. Пов'язуємо це явище зі зміною місця трудового виховання в сучасній системі дошкільної освіти, що спонукає до виокремлення основних тенденцій її розвитку, що трансформують завдання і зміст трудового виховання дошкільників.

Трудове виховання дітей неможливе без опори на педагогічну думку минулого. Зокрема, не перестає цікавити педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Його праці присвячені проблемі виховання працею і для праці, є реалізацією цілісного підходу до виховання працьовитості виявлення й розвитку індивідуальних задатків, нахилів, здібностей, інтересів кожної дитини. Учений одним із перших у вітчизняній педагогіці визначив принципи трудового виховання дітей. Він пропагував принципи єдності трудового виховання й загального розвитку, раннього залучення дітей до праці, різноманітності видів праці для дітей, творчого характеру й посиленості дитячої праці. Праця дітей дошкільного віку є незамінним видом діяльності, необхідним для розвитку особистості.

Однак питання виховання працьовитості дітей дошкільного віку в процесі підготовки до навчання в школі не знайшло широкого висвітлення в фахових періодичних виданнях.

Праця – перша необхідність людини, без якої не можна собі уявити її існування. Цю просту істину повинні розуміти вихователі ЗДО, батьки, ураховуючи вікові та індивідуальні особливості, потрібно пояснювати це дітям. Але ще задовго до навчання в школі необхідність працювати має увійти в повсякденне життя дитини. З раннього віку дитина повинна бачити, що люди, які оточують її, насамперед кожного дня працюють. Дозвілля для всіх – це або відпочинок від праці, або заняття улюбленою справою, що, по суті, теж праця або підготовка до неї. Праця в розумінні дитини повинна стати не просто обов'язком, а звичайною природною потребою. Інша справа, якщо трудове виховання занедбане, якщо діти не залучалися до праці з раннього дитинства. У такому разі доцільно систематично й поступово, день за днем залучати дитину до праці, прищеплювати інтерес до неї. Дуже важливо, щоб був повсякденний контроль дорослих. Великий виховний ефект дає спільна праця дітей із дорослими, які можуть показати, як краще виконати ту чи іншу роботу. При цьому створюються умови для докладання вольових зусиль, кращого виконання роботи.

Якщо дитина відстала або виконала роботу незадовільно, не варто дорікати їй, а ще гірше принижувати. Краще допомогти дитині виконати

своє завдання. Але все це має відбуватися в атмосфері доброзичливості й поваги. Є діти, які охоче виконують будь-яку роботу, але роблять її без захоплення, без інтересу, без думки, без радості. Вони працюють тільки тому, що хочуть позбутися докорів. Виховання працьовитості має посідати чільне місце в житті кожної дитини, оскільки від цього залежить її майбутнє, добробут країни загалом. Це положення не викликає сумніву, і тому трудове виховання є невід'ємним складником підготовки до навчання в школі.

Питанням трудового виховання дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти приділяється недостатньо уваги й особливо з підготовки дітей до навчання в Новій українській школі. Ця негативна тенденція склалася на фоні загальних соціально-економічних негараздів, що нівелювало цінність сумлінної праці, працьовитості. Діти в багатьох випадках не привчені до самостійності, самообслуговування, допомоги дорослим, одноліткам, людям похилого віку, людям з особливими потребами.

Нерідко самі батьки роблять за них те, що вони спроможні зробити самі, не знаходять можливості для спільних справ у родині, розповідей про свою професію, навчання елементарних практичних дій, що деформує світосприйняття дитини, не навчає бачити в праці основну для подальшого навчання в школі. Саме в дитинстві формується така важлива якість, як працьовитість. І від того, як у сім'ї ставляться до праці, які обов'язки виконує дитина, як оцінюється її допомога, безпосередньо залежать майбутні успіхи чи невдачі. Працювати, вибравши справу до вподоби, – це природний стан людини. Виховання любові до праці, поваги до людей праці, готовність працювати в будь-якій сфері людської діяльності – це одна з найголовніших якостей, яку ми повинні виховувати в наших дітей. Тому завдання педагогів і батьків полягає в перетворенні природної схильності дитини працювати в найважливішу якість – працьовитість. Дитину треба привчати до думки, що будь-які матеріальні чи духовні багатства – це результат праці. Виховуючи в дитини звичку до праці, педагоги і батьки повинні враховувати, що мотиви трудової діяльності мають бути високоморальні. Мета трудової діяльності має бути благородна й відповідати моральним принципам. Варто зауважити, що похвала та нагорода за хорошу працю є стимулом до виконання більш складної роботи. Дітей треба переконувати в незмінній ролі праці в житті людини, суспільства, держави, навчити вибору професії й готувати до належної поведінки в системі трудових відносин під час навчання в школі.

Працьовитість є результатом трудового виховання, виступає як особистісна якість, що харак-

теризує міцність мотиваційної сфери, глибину розуміння перетворюючої сили праці, уміння та прагнення сумлінно виконувати будь-яку необхідну роботу, виявляти вольові зусилля в подоланні перешкод. Отже, працьовитість, залишаючись особистою якістю, включає в себе потребу в діяльності (навчальній і трудовій), етичні соціальні та особисті мотиви праці; розуміння корисності праці для себе, родини, суспільства; наявність первинних трудових умінь і навичок, намагання їх удосконалювати.

Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою складеної нами анкети для батьків і педагогів, у яких були питання про якості особистості, про підготовку дитини до життя, про значення для її розвитку різних видів діяльності, про обізнаність зі змістом сучасних програм розвитку, навчання та виховання, за допомогою якої прагнули з'ясувати, чи залучають вони своїх дітей до праці, чи спрямовують свою діяльність на виховання працьовитості в дітей, що подалі послугує основою успішного навчання дітей у школі.

Вибірку становили 10 вихователів ЗДО та 150 сімей. Розглянемо отримані результати дослідження. Аналізуючи якості, бачимо, що найбільш важливими є людяність (30%), вольові якості (21%), вихованість (12%), інтелектуальні риси (8%), комунікабельність (7%), працьовитість (4%) і життєва компетентність (3%). Працьовитість має найнижчий рейтинг серед указаних якостей. З метою виховання цієї моральної якості особистості дитини в сім'ях і ЗДО необхідно приділяти більше уваги. Вирішення цього питання значною мірою залежить від взаємодії між вихователями та сім'ями вихованців. Не будемо розкривати всі аспекти цього анкетування, а зупинимося на тому, що не всі батьки погоджуються з тим, що мета дошкільного закладу – підготовка дітей до життя, у тому числі до праці. Підготовка до праці та виховання працьовитості повинна здійснюватися через звичні для дитини види діяльності: гру, працю, навчання. Ця єдність допоможе дитині в подальшому бути готовою до навчання в школі. Серед основних методів, які використовують у процесі трудового виховання, – читання художніх творів, бесіда, спостереження за працею дорослих, розгляд знярядь праці, ілюстрацій, дидактичні та сюжетно-рольові ігри. Друга група методів, які використовуються, допоміжні: демонстрація фільмів, творча розповідь дитини, розповідь вихователя, створення ігрових ситуацій, розповідь представників професій, вивчення віршів, участь у праці дорослих. У нас склалося позитивне враження про форми й методи роботи в ЗДО, але, на нашу думку, відсутня логічна послідовність їх використання педагогами. І сьогодні в закладах дошкільної освіти залишається доміну-

вання словесних методів навчання й виховання над практичними, недостатність, а іноді й повна відсутність матеріально-технічної бази, яка б забезпечувала участь дітей у суспільно корисній, продуктивній праці. Вихователі, які брали участь в експерименті, більш орієнтовані на розвиток компонентів трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку, ніж на підготовку до навчання в школі. При цьому вони використовують досить різноманітний арсенал форм, методів і прийомів трудового виховання, спрямовують свої зусилля на розширення змісту різних видів дитячої праці, проте досить формально підходять до завдань трудового виховання, а саме працьовитості дітей старшого дошкільного віку. Крім того, залучення дітей до будь-якої праці ще не означає підготовку їх до праці й виховання ціннісного ставлення до неї. Важливо створити певні сприятливі умови, у яких діяльність дітей сприятиме вирішенню найважливіших завдань трудового виховання та

вирішить питання формування основної якості – працьовитості.

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Виховання працьовитості не має бути однотипним для всіх дітей. Виховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, можна досягти успіху в залученні дітей до праці. Праця в житті людини є джерелом матеріальної й духовної культури, умовою правильного фізичного, розумового та морального розвитку. Сформовані в закладі дошкільної освіти трудові навички й уміння сприяють відповідальному ставленню дітей до результатів людської праці, розумінню і зв'язку із життєвими потребами. Готовність дитини до шкільного навчання – складне багатоконпонентне утворення, усі його складники взаємопов'язані й взаємозумовлені. Провідною в структурі готовності дітей до школи є працьовитість, саме працьовитість забезпечує навчання в школі.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник : А.М. Богуш. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
2. Борисова З.Н. Трудове виховання дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Виховання дошкільника в праці* / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. 2-ге вид., стереотип. ДО : ВІПОЛ, 2002. С. 5–10.
3. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К.Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
4. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол. Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. ред. Г.В. Беленька, М.А. Машовець. Київ, 2016. 304 с.
5. Єськова Т.Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917–1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 22 с.
6. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко, О.С. Рогозянський, О.Ю. Хартман, А.С. Шевчук ; за заг. наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
7. Піроженко Т. «Золотий» період розвитку дитячої особистості, або Як підвищити якість дошкільної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 7. С. 4–9.
8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль, 2017. 256 с.
9. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.
10. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / заг. ред. О. Рейпольської. Харків : Друкарня «Мадрид», 2015. 330 с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity / Naukovyi kerivnyk (2012) [Basic component of preschool education / Supervisor: AM Bogush.] : A. M. Bohush. – K.: Vydavnytstvo. 26 p. [in Ukrainian].
2. Borysova Z. N. (2002) Trudove vykhovannia ditei doshkilnoho viku yak psykholoho-pedahohichna problema / Z. N. Borysova // Vykhovannia doshkilnyka v pratsi [Work education of preschool children as a psychological and pedagogical problem / Z.N. Borisova // Education of preschoolers in work] / Z. N. Borysova, H. V. Bielienska, M. A. Mashovets ta in. – 2-he vyd., stereotyp. – DO: VIPOL. P. 5–10 [in Ukrainian].
3. Dytna v doshkilni roky: kompleksna osvithnia prohrama(2016) [Child in preschool years: a comprehensive educational program] / avtor. kolektyv; nauk. kerivnyk K. L. Krutii. – Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD. 160 p. [in Ukrainian].

4. Dytna: osvithnia prohrama dlia ditei vid dvokh do semy rokiv (2016) [Child: educational program for children from two to seven years] / nauk. ker. proektu V. O. Ohneviuk; avt. kol. H. V. Bieliienka, O. L. Bohinich, N. I. Bohdanets-Biloskalenko [ta in.]; nauk. red. H. V. Bieliienka, M. A. Mashovets. Kyiv. 304 p. [in Ukrainian].
5. Ieskova T. L. (2010) Vykhovannia pratseliubnosti ditei doshkilnoho viku na zaniattiakh z ruchnoi pratsi (1917-1941 rr.) [Education of work of preschool children in manual labor (1917-1941)] / T. L. Yeskova: Avtoref. dys. kand. ped. na-uk: 13.00.01 / Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Luhansk. 22 p. [in Ukrainian].
6. Osvitnia prohrama «Vpevnenyi start» dlia ditei starshoho doshkilnoho viku (2017) [Educational program «Sure start» for children of senior preschool age] / [N. V. Havrysh, T. V. Panasiuk, T. O. Pirozhenko, O. S. Rohozianskyi, O. Yu. Khartman, A. S. Shevchuk]; Za zah. nauk. red. T. O. Pirozhenko. – K.: Ukrainaska akademiia dytynstva. 80 p. [in Ukrainian].
7. Pirozhenko T. (2016) «Zoloty» period rozvytku dytiachoi osobystosti, abo Yak pidvysychyty yakist doshkilnoi osvity ["Golden" period of development of the child's personality, or How to improve the quality of preschool education] / T. Pirozhenko // Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu. № 7. P. 4–9 [in Ukrainian].
8. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia» (2017) [Preschool child development program «Ukrainian preschool»] / za zah. red. O. V. Nyzkovskoi. Ternopil. 256 p. [in Ukrainian].
9. Prohrama rozvytku ditei vid prenatalnoho periodu do trokh rokiv «Oberih» (2014) [The program of children development from the prenatal period to three years «Oberig»]. Ternopil: Mandrivets. 160 p. [in Ukrainian].
10. Formuvannia bazovykh yakosteï osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ: monohrafiia (2015) [Formation of basic qualities of personality of senior preschool age children in kindergarten: monograph] / zah. red. O. Reipolskoi. – Kharkiv: «Drukarnia Madryd». 330 p. [in Ukrainian].